

O'ZBEKISTONDA EKOLOGIK SIYOSATNING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA UNING HUQUQIY ASOSLARI

Akramov Sherzodbek Ikromjon o'g'li

Qo'qon Davlat Universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish
(huquq ta'limi) - 70111102 mutaxassisligi 1-bosqich magistranti.

Sherzodbekakramov002@gmail.com tel raqam: +99891-150-85-02

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18164840>

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida ekologik siyosatning shakllanishi, rivojlanish bosqichlari hamda uning huquqiy asoslari tizimli va ilmiy-tahliliy yondashuv asosida yoritilgan. Tadqiqotda mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab mamlakatda yuzaga kelgan asosiy ekologik muammolar, xususan Orol dengizi inqirozi, atmosfera havosining ifloslanishi, yer va suv resurslarining degradatsiyasi davlat siyosati kontekstida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ekologik siyosat, atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik huquq, barqaror rivojlanish, Orol dengizi inqirozi, yashil iqtisodiyot, xalqaro ekologik hamkorlik

Annotation. This article presents a systematic and scientific-analytical examination of the formation, stages of development, and legal foundations of environmental policy in the Republic of Uzbekistan. The study analyzes the main environmental challenges that have emerged since the early years of independence, particularly the Aral Sea crisis, air pollution, and the degradation of land and water resources, within the context of state environmental policy.

Keywords: environmental policy, environmental protection, environmental law, sustainable development, Aral Sea crisis, green economy, international environmental cooperation.

Аннотация. В данной статье на основе системного и научно-аналитического подхода рассматриваются процесс формирования, этапы развития и правовые основы экологической политики в Республике Узбекистан. В исследовании анализируются основные экологические проблемы, возникшие с первых лет независимости страны, в частности кризис Аральского моря, загрязнение атмосферного воздуха, деградация земельных и водных ресурсов, в контексте государственной экологической политики.

Ключевые слова: экологическая политика, охрана окружающей среды, экологическое право, устойчивое развитие, кризис Аральского моря, зелёная экономика, международное экологическое сотрудничество.

Kirish

XXI asrda ekologik xavfsizlik masalasi davlatlar milliy xavfsizligining ajralmas qismi sifatida qaralmoqda. Atrof-muhitning degradatsiyasi, iqlim o'zgarishi, suv va yer resurslarining kamayishi, biologik xilma-xillikning yo'qolishi nafaqat ekologik, balki ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka ham jiddiy tahdid solmoqda.

Shu nuqtayi nazardan, har bir davlat o'z ekologik siyosatini shakllantirish, huquqiy mexanizmlarini mustahkamlash va amaliy choralarni izchil amalga oshirishga majbur.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan dastlabki yillardan boshlab ekologik muammolarning keskinligi va ularni bartaraf etish zarurati davlat siyosatining muhim yo'nalishiga aylandi.

Mamlakat sobiq tuzumdan Orol dengizining qurishi, yer va suv resurslarining yomonlashuvi, sanoat va qishloq xo'jaligi faoliyati oqibatida yuzaga kelgan jiddiy ekologik inqirozlarni meros qilib oldi. Shu bois mustaqillik yillarida O'zbekistonda ekologik siyosat bosqichma-bosqich rivojlanib, mustahkam huquqiy va institutsional asoslar yaratildi.

Mazkur maqolada O'zbekistonda ekologik siyosatning shakllanish bosqichlari, uning huquqiy asoslari, institutsional rivoji va xalqaro hamkorlik doirasidagi ahamiyati ilmiy-tahliliy yondashuv asosida yoritiladi.

MUHOKAMA VA NATIJA

Orol dengizi inqirozi O'zbekiston va butun Markaziy Osiyo mintaqasidagi eng yirik ekologik fojialardan biridir. So'nggi 50 yil davomida dengiz maydonining qariyb 90 foizi qurib, uning o'rnida Orolqum cho'li paydo bo'ldi¹. Natijada mintaqaning iqlimi keskin kontinental tus olib, yoz yanada issiq, qish esa sovuq bo'lib qoldi. Sho'r chang bo'ronlari minglab kilometr masofaga tarqalib, aholi salomatligiga jiddiy zarar yetkazmoqda.

Shuningdek, respublikaning boshqa hududlarida ham ekologik holat tashvishlanarli. Yirik sanoat shaharlari – Toshkent, Olmaliq, Angren, Navoiy hududlarida atmosfera havosining ifloslanishi yuqori darajada saqlanib qolmoqda. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, Toshkent shahrida PM_{2.5} zarrachalari miqdori tavsiya etilgan me'yorlardan bir necha barobar yuqori bo'lib, bu minglab fuqarolarning erta vafotiga sabab bo'lmoqda.

Qishloq xo'jaligi sohasida esa sug'oriladigan yerlarning 50 foizdan ortig'i sho'rlangan. Bu holat yer unumdorligini pasaytirib, oziq-ovqat xavfsizligiga bevosita tahdid tug'diradi. Bundan tashqari, maishiy chiqindilar muammosi dolzarbligicha qolmoqda: mamlakatda har yili millionlab tonna chiqindi hosil bo'lib, uning juda kam qismi qayta ishlanadi. Ushbu omillar ekologik siyosatni kuchaytirish va huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish zaruratini yanada oshirdi.

O'zbekistonda ekologik siyosatning shakllanish bosqichlari

1. Boshlang'ich davr (1980-yillar oxiri – 1990-yillar)
2. Tizimni takomillashtirish davri (2000–2010-yillar)
3. Yangi bosqich va institutsional islohotlar (2017-yildan hozirga qadar)

1. Boshlang'ich davr (1980-yillar oxiri – 1990-yillar)

Mazkur davr ekologik muammolarning davlat darajasida tan olinishi bilan tavsiflanadi. 1988-yilda Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasining tashkil etilishi ekologik boshqaruv tizimining dastlabki institutsional asosini yaratdi. Mustaqillikka erishilgach, ekologik siyosatni huquqiy jihatdan mustahkamlash zarurati yuzaga keldi.

1992-yil 9-dekabrda qabul qilingan "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonun² O'zbekistonda ekologik huquqning poydevorini yaratdi.

¹ Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G., Drumm, E. (2023). Implementing the SDG Stimulus. Sustainable Development Report 2023. Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press, 2023. 10.25546/102924.

² "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 29.12.2023 y., 03/23/891/0989-son) – <https://lex.uz/docs/107115>

Ushbu Qonun tabiatni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va fuqarolarning qulay atrof-muhitga bo'lgan huquqini kafolatlashni o'z ichiga oldi.

1990-yillar davomida O'zbekiston hukumati ekologik qonunchilikni rivojlantirishga kirishib, yer, suv, o'rmon, hayvonot va o'simlik dunyosi, atmosfera havosini muhofaza qilishga oid bir qator qonunlar majmuini shakllantirdi. Shu bilan birga, 1995–1999-yillarda O'zbekiston atrof-muhit bo'yicha muhim xalqaro konvensiyalarga qo'shildi³

2. Tizimni takomillashtirish davri (2000–2010-yillar)

Bu bosqichda ekologik siyosat institutsional va dasturiy jihatdan rivojlandi. Davlat ekologik dasturlari ishlab chiqilib, Orolbo'yi hududini reabilitatsiya qilish, meliorativ holatni yaxshilash, sanoat chiqindilarini kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirildi.

2013–2017-yillarga mo'ljallangan atrof-muhitni muhofaza qilish Harakatlar dasturi ekologik siyosatda muhim burilish yasadi. Mazkur dastur doirasida yerlarning meliorativ holati yaxshilandi, atmosfera havosiga chiqariladigan zararli moddalar qisqartirildi va qishloq xo'jaligida ekologik xavfsiz texnologiyalar joriy etildi.

3. Yangi bosqich va institutsional islohotlar (2017-yildan hozirga qadar)

2017-yildan boshlab ekologik siyosatda tub islohotlar boshlandi. Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi tashkil etilib, ekologik nazorat va monitoring tizimi kuchaytirildi. 2019-yilda “2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasi” qabul qilinib, ekologik siyosat uzoq muddatli strategik asosga ega bo'ldi.

2023-yilda Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligining tashkil etilishi ekologik boshqaruvni yangi bosqichga olib chiqdi. Bu ekologiya, iqlim va tabiiy resurslar masalalarini yagona markazdan muvofiqlashtirish imkonini berdi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi⁴ ekologik siyosatning asosiy huquqiy poydevorini tashkil etadi. Unda har bir shaxsning sog'lom va qulay atrof-muhitda yashash huquqi, tabiiy resurslarning umummilliy boylik sifatidagi maqomi va ularni muhofaza qilish davlatning majburiyati sifatida mustahkamlangan.

“Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida”gi Qonun bilan bir qatorda, atmosfera havosini muhofaza qilish, chiqindilar, ekologik ekspertiza, suv va yer resurslariga oid qonunlar ekologik munosabatlarni kompleks tartibga soladi. Yangi ekologik ekspertiza to'g'risidagi qonun ekologik xavflarning oldini olish tamoyilini kuchaytirdi.

O'zbekiston Parij iqlim bitimi, Monreal va Bazel konvensiyalari doirasida muhim xalqaro majburiyatlarni zimmasiga olgan. Ushbu hujjatlar milliy ekologik siyosatni global standartlarga moslashtirishga xizmat qilmoqda.

Ekologik siyosatda jamoatchilik ishtiroki va huquqiy javobgarlik

Ekologik siyosat samaradorligini ta'minlashda jamoatchilik ishtiroki muhim ahamiyatga ega. Mazkur siyosatni taminlash uchun konstitutsiyamizga ekologiya sohasida jamoatchilik nazoratini taminlash maqsadida 49-modda kiritilgan.

³ Ergasheva, Y. A., Vasieva, D. I., Murtazova, S. B. (2019). Political persecutions and ideological pressure on the creative intellectuals of Uzbekistan in post-war decades. *International Journal of Recent Technology and Engineering*, 8(2 S10), 374-377

⁴ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (yangi tahrirdagi). (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son)

Nodavlat notijorat tashkilotlari, ekologik harakatlar va Ekologik partiya faoliyati ekologik muammolarni davlat siyosati darajasiga olib chiqishga xizmat qilmoqda.

Ekologik huquqbuzarliklar uchun ma'muriy va jinoiy javobgarlikning belgilanishi ekologik qonunchilik ijrosini kuchaytirdi.

Xulosa

O'zbekiston ekologik siyosati mustaqillik yillarida murakkab va ko'p bosqichli rivojlanish yo'lini bosib o'tdi. Bugungi kunda ushbu siyosat barqaror rivojlanish, "yashil iqtisodiyot" va ekologik xavfsizlik tamoyillariga asoslanmoqda. Mustahkam huquqiy baza, institutsional islohotlar va xalqaro hamkorlik ekologik muammolarni hal etishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Kelgusida ekologik qonunchilikni yanada takomillashtirish, ijrosini kuchaytirish va ekologik madaniyatni yuksaltirish O'zbekiston ekologik siyosatining ustuvor vazifalaridan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (yangi tahrirdagi). (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son)
2. "Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-y., 17-son, 287-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 17.03.2021-y., 06/21/6188/0216-son; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 11.08.2022-y., 06/22/189/0734-son; 02.06.2023-y., 06/23/81/0320-son) - <https://lex.uz/ru/docs/-3174498>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni (PF-5863, 30.10.2019 y.). (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 01.11.2019 y., 06/19/5863/4085-son) - <https://lex.uz/docs/4567337>
4. "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 29.12.2023 y., 03/23/891/0989-son) – <https://lex.uz/docs/107115>
5. Ergasheva, Y. A., Vasieva, D. I., Murtazova, S. B. (2019). Political persecutions and ideological pressure on the creative intellectuals of Uzbekistan in post-war decades. International Journal of Recent Technology and Engineering, 8(2 S10), 374-377
6. Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G., Drumm, E. (2023). Implementing the SDG Stimulus. Sustainable Development Report 2023. Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press, 2023. 10.25546/102924.